

LİNEAR-B YAZISININ ÇÖZÜLMESİ VE TARİH

(BİR YILDÖNÜMÜ VESİYLESİYLE)

Halil DEMİRCİOĞLU

Akdeniz bölgesinin ilk yüksek kültürleri (yâni yazılı şehir kültürleri) M. Ö. dördüncü Binden itibaren "Eski Şarkta" (Mezopotamya ve Mısır) meydana gelmişlerdir. Bunlar klâsik olgunluk çağına, M. Ö. ikinci Bin başlarında erişmiş bulunuyordu. Halbuki "Eski Garp" (Hellas ve Roma dünyası) M. Ö. bütün dördüncü ve üçüncü Binde yazısız Köy Kültürü içinde kalmıştır. Ancak Eski Şarkın yüksek kültür huzmeleri etrafa saçıldıktan sonradır ki, bu tarafta da yazılı yüksek kültürlerle doğru bir canlanma başlamıştır. Filhakika, ancak o zaman, şarktan gelen tesirlerle, buralardaki halk grupları da istidât ve kaabiliyetlerini göstermeğe başlamış ve aldıklarını kendi muhtevaları ile doldurarak yeni hayat formları meydana çıkarmak suretiyle yazılı yüksek şehir kültürlerine erişebilmişlerdir.

Fakat bu bir hayli geç olmuştur. Gerçekten, Eski Şarkın yüksek kültürleri ayarında yazılı bir yüksek kültür Eski Garpta ancak M. Ö. İkinci Binde meydana gelebilmiş görünüyor. Bu da Avrupanın Güney Doğusunda, yâni Ege havzasında çıkmış ve, önce bu bölgenin Güneyindeki Girit adasında, sonra da bunun tesirleri ile Hellas kıt'a karasında parlamıştır. Bunların birincisine, en yüksek parlama devrine M. Ö. ikinci Binin ilk yarısında erişen "Girit medeniyet ve kültürü" (Minoikum) ikincisine de, M. Ö. ikinci Binin ikinci yarısında Hellas kıta-karasında parlamış olan "Mykenai medeniyet ve kültürü" demek mutâd olmuştur. Bunlardan ikincisi birincinin tesirlerini o kadar bariz göstermektedir ki, çok defa her ikisi birden söylenerek "Girit-Mykenai kültürleri" bile denmektedir.

Fakat bu kültürler yakın zamanlara kadar bu çevrenin ve binnetice Eski Garbin "Protohistorya" sı olarak kabul olunuyordu. Çünkü her iki tarafta (yâni gerek Giritte gerek se Hellas Kıta-karasında) meydana çıkmış M. Ö. ikinci Bine ait eski yazılı belgeler okunamıyordu: Bunlar bir çok gayretli ilim adamlarının çalışmalarına rağmen, uzun zaman sağır ve dilsiz kalmış bulunuyordu. Bunda, hiç şüphesiz, bu belgeler içinde Mısır veya Mezopo-

tamya dillerinden biri ile yazılı bir bilinguae'nin çıkmamış olması talihsizliği büyük bir rol oynamıştır. Fakat nihayet bundan on sene önce keskin zekâlı bir İngiliz uzun ve yorulmak bilmez bir mesai sonunda Giritte ve Hellas'ta bulunan bir kısım yazıları çözmeğe muaffak oldu. Bu keyfiyet, hem Girit'in, hem de Hellas'ın M. Ö. ikinci ve hattâ birinci Bindeki tarihinin aydınlanması için ilim dünyasına yeni ufuklar açıyordu. Çünkü ve her şeyden evvel, buraları artık Protohistorya'dan Historya'ya geçiyordu. Keşfin sonuçları o zamandan beri yavaş yavaş her tarafta tesirlerini göstermektedir. Bu yazıların çözülmesi yalnız lisaniyat değil Tarih tetkikleri bakımından da önemli olduğu için üzerinde durulması çok faydalı olacaktır.

Meseleye girerken önce bu yazıların cins ve nev'inden başlamak iycap ediyor: Öteden beri malûm olduğu veçhile Girit'teki kazılarda, birbiri ardından kullanılmış olduğu anlaşılan, üç çeşit yazı belgeleri çıkmıştır. Bunların en eskisi, M. Ö. ikinci Bin başlarından itibaren görünen ve Eski Şarkın (Mısır) tesirlerini çok bariz bir şekilde gösteren hieroglifik-piktografik bir yazıdır. (resim yazısı). Anlaşıyor ki, Eski Şarktan bir çok şeyler öğrenmiş olan Girit'liler onların tesirleriyle önceleri kaba resim yazıları kullanmışlardır. Bir takım âletler ve eşya üzerinde görülen fakat Girit adası dışında (yâni Hellas-kıta karasında) hiç bir nümunesine rastlanmayan bu resim yazısı, Girit kültüründe önemli bir yer işgal etmekle beraber, hakkında hâlâ kimse bir şey söyleyemiyor ve, binnetice, ifade ettiği dil de bilinmiyor. Ancak Bazı noktalarda "yerli Girit" dilini iyma ettiğine dair emmareler mevcut olduğu ileri sürülmektedir.

Fakat, zamanla Girit'in bu en eski piktografik yazısındaki resimlerde, yavaş yavaş, fonetik bir yazıyı gösteren işaretlere doğru inkişaf ve tekâmül olmuş ve bu suretle, bu eski resim yazısı yerine asıl Girit adasına has yeni bir yazı meydana gelmiştir. Filhakika, M. Ö. ikinci Binin ilk yarısında Girit medeniyet ve kültürünün parlamasının da anlattığı gibi, hayat burada her halde resimli yazı işaretleriyle imkân dahilinde olandan daha büyük bir sür'at ve kolaylık talep etmiş olacaktır ki, tıpkı Eski Şarkta olduğu gibi, burada da, eski piktografik yazıdaki resimler ihtisar edilip daha basit fromlar haline getirilerek her resim bir kaç çizgi haline sokulmuştur. Bu suretle kaybolan resimler yerine okunması daha kolay bir takım işaretler çıkmış ve, böylece yeni bir yazı şekli doğmuştur. Artık toprak levhalar (tabletler) üzerine yazılan bu yazıya "Linear" yazı sistemi denmektedir ki, aslı hecelerinin yazılması es-

asına dayanmaktadır. Girit medeniyet ve kültürünün bütün tezahürlerinde Eski Batının hususiyetlerini tebarüz ettirmeğe başladığı bu devirde ortaya çıkan bu yazıya, Eski Batının, hattâ Avrupanın ilk yazısı deyenler olmuştur.

Ancak, bu Linear yazı sistemi de, bulunan belgelere göre, kronolojik bakımdan birbirini takip eden iki safha gösteriyor. Bunlardan birincisine Linear-A deniliyor. Elde mevcut belgeleri çok az (takriben 16) olan bu yazı, belki de, pek az kullanılmış olacaktır. Belgelerin en eskileri M. Ö. on sekizinci asra kadar geri gitmekle beraber, çoğu M. Ö. 1450 de tahrip edilmiş olan Hagia Triada sarayından çıkmıştır ki, bu keyfiyet sarayı tahrip edenlerin daha fazla bulmuş olmaları ihtimalini düşündürebilir. Fakat dikkate değer ki, bu yazı ile yazılı her hangi bir belge Girit adası dışında bulunmamıştır. İnkışaf ve tekâmülü Girit'tin Ege dünyasındaki deniz hakimiyeti devrine ve Hellas kıta karası üzerindeki tesirlerinin kuvvetli olduğu zamana rastlayan bu yazının (Linear-A), tâ Knossos'un fethine kadar okur-yazar olmayan Hellas'a geçmemiş olması bir ihmalden ziyade, yazıda bir kudret noksanlığına delâlet edebilir. Yâni yazı belki de yüksek bir edebiyat nosyonundan mahrum olacaktır. Bundan başka, bu Linear-A yazısından çok az belge olduğu için, halâ, emniyetli bir tetkik ve tahlile esas olabilecek bir zemin bulunamıyor ve, bundan dolayı da, çözülmesinde hâlâ güçlük çekiliyor. Mamafih bu yazı ile yazılı dilin Hellenice olmadığı hakkında bir çok sebeplerin mevcut olduğu söylenmektedir. Gerçekten, bununla uğraşanların bildirdiğine göre, Linear-A yazısı, Helleniceden tamamiyle başka tipte bir dili ifade etmektedir ve bu dil ihtimal henüz okunmayan daha önceki resim yazısının dilinin aynıdır: Yani Anadolu dilleriyle akraba olan eski Girit dilidir.

Girit'te meydana çıkan öteki yazı ise, bu Linear-A'nın bazı hususlarda değiştirilmesinden husule geldiği anlaşılan, Linear-B yazısıdır. İlim dünyasına yeni ufuklar açmış olan da işte bu yazının okunmasıdır. Bununla yazılmış çeşitli büyüklükte (bir parmaktan bir karış büyüklüğüne kadar) binlerce toprak levha (tablet) bulunmuştur ve, asıl dikkate değer tarafı, bunların yalnız Girit adasında değil, aynı zamanda Hellas Kıt'a karasında da bulunmuş olmasıdır. Bunlardan Giritte Knossos'ta 3000 kadar, Hellas'ta Mykenai medeniyet ve kültürü buluntu yerlerinden Pylos'ta 900 kadar, ve Mykenai'da ise 40 kadar bulunmuştur. Arkeolojik tetkikler Girit'te Knossos'ta bulunanları, buranın M. Ö. 1400 deki tahribinden az önceye (çünkü sarayın son yapı tabakalarında çıkmışlardır), Peloponnesos'taki Pylos ve Mykenai'da bulunanları da, buraların M. Ö. 1200 sıralarındaki tahribinden az önceye tarihlenmektedir. Arada bu kadar zaman farkı olmasına rağmen, yazı şekillerinde

ayrılıklar görülmemesi dikkati celp etmekte ve bir çok meselelerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bugün kabul edildiğine göre, bu yazı ile yazılı belgeler çok kısa bir zaman süresine ait bulunmaktadır: Bunların muhtevalarının, tabletler daha yaş iken başka meddeden (meselâ papyros) büyükçe defterlere geçirilmiş olduğu, yaş malzemenin böylece tekrar tekrar kullanıldığı, bugün ele geçmiş olanların ise, tahribat sırasında çıkmış yangınlardan pişerek tuğla haline gelenler olduğu ve bundan dolayı da, istilâ ve tahriplerden önceki son bir veya iki senelik zamana ait oldukları kabul olunmaktadır.

Girit'te Knossos sarayını kazmış olan İngiliz arkeologu Sir Arthur Evans, daha bu asrın başında, bu işaretleri havi tabletçiklerin ardiye ve depo mevcutlarını, gelen giden eşyayı veya tayfa ve kölelerin sayılarını gösteren bir takım muvakkat not listeleri olması lâzımgeldiğini anlamış ve, bu yazıları da Linear-B olarak isimlemek suretiyle, bunların Girit'te birbiri ardından kullanılmış üç çeşit yazıdan en yenisi olduğunu ilk defa göstermiş bulunuyordu. Yazı takriben 90 işaretten mürekkeptir ve görünüş şekillerine göre tanzim edilerek numaralanmıştır. Daha o zaman Evans, muayyen ve basit bazı işaretleri rakam olarak tanımağa muaffak olmuş ve, bundan da, bunları yazanların, tıpkı bizim gibi, desimal sistem ile hesap yaptıklarını istihraç etmişti. Evans bu çalışması arasında bir de kelime çözdüğünü sanmıştı: Bu kelime, At-başına benzeyen bir ideogram arakasında gizli po-lo kelimesi idi. Fakat bu Hellencede "doldurmak" manasına gelen polos kelimesine tamamiyle tetabuk ettiği için, Evans, bu çözmesinin doğruluğundan şüphe etmiş ve bu yolu terk ederek artık bu işle uğraşmamıştır: Sonra Giritteki Minoikum kültürü taşıyıcılarının Hellence konuşmuş olmalarının imkânsızlığı hakkındaki sâbit fikir de, yarım asır bir müddet, ilim dünyasına doğru yolu kapamış oldu. Hattâ o kadar ki, bu yazıyı okumağa muaffak olan zat dahi, son zamanlara kadar, bu yazı ile yazılan dilin hep Etrüsk dili ile akrabalığı üzerinde durmuş ve bu kanaatinden çok güçlkle vaz geçebilmiştir.

Ashna bakılırsa, eserlerin bize gösterdiği boğa güreşleri, yılanlı Tanrıçeleri, yer Tanrıları v. s. ile bu eski Girit (Minoikum) kültürünün, Hellenlerle, onların nomadlara has rasyonalizmi, onların Gök Tanrıları ile ne gibi müşterek tarafı olabilirdi? Gerçekten, arkeolojik ve protohistorik tetkikler göstermişti ki, M. Ö. ikinci Bin göçleri ile Hellasa gelmiş olan kabilelerden bir gurup olan Akalar Peloponnesos'a yerleşmişler, ve ashnda gemici olmadıkları için önce Adalar denizi dünyasını ve, bu arada, Girit adasını da, daha önceki sekeneye bırakmışlardı. Akaların Hellas'ta yerleşmesinden sonra, merkezi Mykenai olan ve, tipik Girit (Minoikum) kültürü hatları gösteren, yüksek bir

medeniyet ve kültürün meydana gelmesi, Giritten etrafa saçılan huzmelerin büyük kudreti hakkında güzel bir delil olarak gösteriliyordu: Akalar Minoikum kültürünü almışlar ve benimsemişlerdi. Hattâ Theseus ve Minotauros mythosları bunların Giritliler tarafından itaat altına alındıklarına birer emmare gibi görünüyordu. Akalar ancak M. Ö. 1400 sıralarında Girit boyunduruğunu veya, hiç değilse, sultasını atmış görünüyorlardı. Çünkü Giritte bu tarihe tarihlenen yangınlar onların bu sırada Giritte gelmiş ve buralarını zaptetmiş olduklarını kabul ettiriyordu. Fakat buna rağmen Girit tâ M. Ö. 1100 deki Dor'lar istilâsına kadar kütleli bir Hellen istilâsından masum kalmış sayılıyordu. Ancak Hellas Kıt'a-karasında Mykenai Akalarının inkirazına götüren bu Dor göçleri, Girit'in Hellenleşmesini ve burada malûm olan Minoikum kültürünün son bulmasını hazırlamış kabul olunuyordu.

Gerçekten, bundan on sene öncesine gelinceye kadar eski Girit medeniyet ve kültüründe Knossos saraylarının tahribi olarak bilinen M. Ö. 1400 Akaların Girit adasına girişleri için en erken tarih olarak kabul olunuyordu. Başka türlü (yâni daha önce gelmiş olmalarını) düşünenlerin fikirleri o kadar aykırı görülüyordu ki, bunu savunanlardan biri olan Arkeolog A. J. B. Wace, uzun zaman Yunanistanda kazı yapmaktan bile menedilmişti. Fakat, ilk defa 1952 de (arkadan kat'i olarak 1953 te) İngiliz Ventris'in, bir az da istemeye istemeye ortaya attığı bir bomba ile, bu yerleşmiş görüşler sarsıldı. Çünkü, Ventris Linear-B yazısını çözmüş ve bununla yazılı olan dilin Hellence olduğu meydana çıkmıştı. Artık sabit olmuştu ki, hem Hellas kıta-karasında Mykenai kültür merkezlerinin Dor'lar tarafından M. Ö. 1200 sıralarındaki tahribinden önce, hem de Giritte Knossos saraylarının tahribi tarihi olarak söylenen M. Ö. 1400 den önce (veya hiç değilse bu sıralarda) Hellence konuşulmakta idi.*Yâni Hellas'ta M. Ö. 1200 den önce Hellence konuşulduğu gibi, Giritte de M. Ö. 1400 den önce Hellence konuşuluyordu. Bu Hellenceyi Mykenai kültürü taşıyıcıları olan Akalar konuşmuş ise, Giritte M. Ö. 1400 den önce gelmiş olmaları iktiza ediyordu. Aksi takdirde Girit ve kıta-karası stratigrafisinin yeniden gözden geçirilmesi gerekiyordu. Bugün, bir taraftan Arkeologlar, diğer taraftan da lisaniyatçılar ve tarihçiler, bunun modifikasyonu ile meşgul olmakta ve işlere kat'i tablosunu vermeye uğraşmaktadırlar. Bunların ölçü ve dozu henüz kesin olarak taayün etmiş değildir. (Bu hususa aşağıda tekrar tekrar temas edilecektir).

Ventris'in büyük keşfi ile Linear-B tabletlerinde tespit edilmiş olan Hellence dili, tabiatıyla, çok eski bir Hellence olup bildiğimiz klâsik Hellenceden farklı idi. Fakat bu dil asıl klâsik Hellenceden 300-400 yıl önce olan

Homeros'un diline büyük bir benzerlik gösteriyordu. Sonra, bu Hellence, Hellas'ta Peloponnesosta, tâ klâsik devre kadar âdetâ bir dil adası halinde yaşamış olan ve, eski Aka'ların diline ircaî hükümler yapmağa müsaade eden Arkadya diyalekti ile de akrabalık gösteriyordu. İşte bütün bu eski Hellen diyalektleri ile meşgul olan Profesör John Chadwick'dir ki, Linear-B yazılarını Etrüsk dilile bağdaştırarak çözmeğe uğraşan ve, bundan güçlkle vaz geçen Ventris'e, en önemli ve kritik anda elini uzatmış ve böylece bu büyük keşif bütün şümulu ile tahakkuk etmiştir.

Bunun tarihçesi gerek lisaniyetçiler gerekse tarihçiler için gerçekten ilgi çekicidir: Evvelâ şunu söyleyelim ki Michael Ventris, büyük bir takdir toplayan tetkiklerinin sonuna otuz yaşında iken varmıştır. Bu, her kâşife nasip olmayan bir mazhariyettir. Kendisi 1922'de İngiltere de doğmuştur. Orta tahsilini yaptıktan sonra Fransızca ve Almanca da öğrendi ve arkadan, mimarlık tahsil etti. İkinci cihan harbinde hizmet ettikten sonra okul binaları inşasına başladı. Çok müstait ve kaabiliyetli bir mimar olmuştur. Ventris Minoikum kültürü dili üzerindeki tetkiklerini boş zamanlarında eğlence olarak yapıyordu. İlk yazısını daha on sekiz yaşında (1940) iken yazmıştır. Burada Minoikum dili ile Etrüsk dili arasındaki münasebetleri araştırıyordu. O zaman Giritte konuşulan dilin Hellence olabilmesi hakkındaki hipotez için "bu hipotez tarihî ihtimaliyetin şuurulu bir şekilde inkâr edilmesine dayanmaktadır" diyordu.

Ventris'i ancak on sene sonra (1950) Minoikum dili tetkiklerine tekrar, fakat bu sefer çok orijinal bir şekilde başlamış görüyoruz. Çünkü Ventris şimdi bir çok suallerle dolu bir formüller hazırlayarak âlimlere yolluyor ve onlardan, bazı şeyler reca ediyordu. İsteddiği de, bu sual kağıdına onların kendi araştırmalarının son durumu hakkında bilgi vermeleri idi. O ândan itibaren kendi de şahsî araştırmalarının neticelerini teksir ederek onlara yolladı. Bunlar yirmi kadar tutmaktadır. Ventris bütün bu araştırmalarında Girit dili ile Etrüsk dili arasındaki akrabalık hakkında ileri sürdüğü hipoteze sonuna kadar bağlı kalmıştır. Gerçi 1951 senesi kasım ayında, bu dilde (yâni Linear-B deki dilde) muayyen Hellen formlarını tanıyabildiğini söyledi ise de, bunları tesadüfî bir takım benzeyişler addederek, daha 1952 mart ayında tekrar eskisine döndü ve, bunların Etrüskçe mukabillerini arama yoluna koyuldu. Ancak 1952 yılı haziranında, Ventris'in bu sual kağıtlarında, her halde iş olsun diye, hiç te ciddiye alınmayan bir sual sorduğu görüldü. Bu sual şu idi: "Knossos ve Pylos tablecikleri Hellence mi yazılmıştır?" Çünkü kendisi buna inanamıyordu. O kadar ki, aynı formüllerde ayrıca şun-

ları da yazmıştı: “Korkarım ki bu (yâni Hellence) istikamette yürütülecek çözüme teşebbüsleri ergeç bir çıkmaza girecektir”. Fakat, daha bu sual kağıtları yazıldıkları yerlere henüz varmamış idi ki, Ventris, bulunan izi takip ederek, bu yazının dilinin, Hellence olarak çözülmesinin çekinilmez bir iş olduğunu-kendisinin de hayretleri içinde-teslim ve tesbit etmiştir. Dikkate değer ki kâşif başardığı işe inanmak istememiştir.

Ventris bu keşfini 1952 senesi 10 temmuzunda bir radyo konuşması ile dünya ilim âlemine sundu. Fakat, daha on beş gün kadar bir zaman geçmeden bu işten gene şüpheye düşerek, 28 temmuz da iddiasının acele yapılmış olduğunu bildirdi. İşte, tam bu sırada, Lisaniyat bilgini, yukarıda adı geçen Profesör Chadwick, müdahale ederek Ventris’e yeni hipotezine inanma kudretini vermiştir. Bunun üzerine her ikisi müştereken kat’î neticeleri yazıp neşrettiler. Bu yazı 1953’te Journal of Hellenic Studies’te çıkmıştır. Bu yıl (1963) bunun tam onuncu senesi oluyor. Ventris, ilk yabancılığın ve şüphelerinin nasıl zail olduğunu, keşfinin bütün ilim âlemince nasıl kabul edildiğini görebilmiş ve yaşamış mes’ut insanlardan biridir. Fakat maalesef, üç sene sonra, eylül 1956 da, bir otomobil kazasına kurban olarak, henüz 36 yaşında iken ölmüştür.

Fakat acaba Ventris bu büyük keşfin neticelerine nasıl ulaşmıştı? Bu, gerçekten, çok ilgi çekici bir hadisedir. Hiç şüphe yok ki, Ventris buna, Giritte Knossos’ta, Hellas’ta Pylos ve Mykenai gibi yerlerde bulunmuş binlerce tabletcik üzerindeki Linear-B yazı işaretlerinin sistemli bir tahlili ile varmıştır. Linear-B yazıları yukarıda dediğimiz gibi takriben 90 kadar işaretten mürekkepti ve, görünüş şekillerine göre tanzim edilerek numaralanmış bulunuyordu. Ventris, 1950 senesinde, ikinci defa tekrar Minoikum dili tetkiklerine başladığı zaman, gerçi tek tük bazı kelimeler halâ okunamıyordu; fakat mânâ itibariyle tefrik olunabiliyordu: Meselâ, *oğlan*, *kız*, *çoban*, *terzi* gibi. Sonra, bu kelimelerin çekilebileceği de biliniyordu. Fakat, bu kelime çekmelerinde muayyen kelimelerin daima önde bulunduğu Ventris’in dikkatini çekiyor ve çalışmaları sırasında bir de “ve” kelimesi tespit ediyor. Bu “ve”, lâtincedeki “que” gibi, kelime sonuna eklenen bir “ve” dir. Ventris bu minval üzere çalıştıkça başka teferruatı da buluyor ve yılmadan yolunda yürümekte devam ediyor.

Fakat Ventris’i meselenin asıl can alacak noktasına ancak, eski Girit kâliplerinin yazı hataları götürmüştür: Çok şükür ki bu kâlipler kafaca dalgın kimselerdi. Fakat gene çok şükür ki, mazbut ve disiplinli bir adamın (mü-

meyyiz) nezareti altında bulunuyorlardı. Bu adam onların hatâlarını çok güzel tashih ediyordu. Çünkü, tabletlerde daima bir hece silinmiş ve bunun yerine bir başkası yazılmış görünüyordu. Fakat, şayanı şükran olan cihet, silinmiş olanın halâ görünmesi idi. Bu keyfiyet, Ventris'e her iki hecenin aynı ses kıymeti ihtiva ettiğini kabul ettiriyordu. Meselâ: *ga ve ka, ba ve pa* gibi; veyahut ta meselâ: *pa ve po* veya *ke ve ko* gibi. Birinci halde, sadasız kısım, ikincisinde ise sadalı kısım karıştırılmıştı. Bu kabil yanlış yazılmalar ise, en çok kelime sonlarında oluyordu. Sebebi basitti: dediği gibi bu iş, meselâ İtalyancada, *signore* yazan birinin sonra bunu *signora*'ya çevirmesi kabilinden bir şeydi: Burada *re ve ra* hecelerini ayırmak kabil olabilirdi. Gerçi bunların okunması belki kaabil olamazdı; Fakat her bir hecenin başka bir sadalıya sahip olduğunu onlamakta pek güçlük çekilmezdi.

İşte, böyle yanlış yazılmaların keskin bir zekâ kudretiyle incelenmeleri neticesinde, Ventris kendisinin ilk küçük heceler tablosunu yapmağa muaffak oluyor. Burada bütün heceler çeşitli sadasızlara, fakat hep aynı sadalıya sahiptirler ve, şu şekilde görünüyorlardı: $1-x$, $2-x$, $3-x$, $4-x$ ilâh... veya $1-y$, $2-y$, $3-y$, $4-y$ vs... Fakat bunların sada kıymetini Ventris henüz bilmiyordu. Ventris yalnız şunu biliyordu ki, burada sayı olarak yazdıklarımız sadasız x ve y ise sadalıydı. Bundan sonra Ventris şu suali soruyor: Acaba yalnız sadalıyı gösteren işaret varmıdır? Şayet böylesi varsa bunun çok defa bir kelimenin başında gelmesi lâzımdır. Meselâ, Türkçede *A-rı* daki *A* ve *E-zine* deki *E* gibi. Gene işte böyle mukayeseler ve keskin zekâ ve sabır isteyen çalışmalar sonunda Ventris (gerçekten kendisi bunlarla o kadar çok haşır neşir olmuştu ki binlerce tabletçiği sanki kafasında ezberlemişti), nihayet üç sadalı tespitine muaffak oluyor: Bunlar da *a*, *o* ve *e* idiler. Ventris bu sonucu tekrar hece tahlillerinde elde ettikleri ile birleştiriyor ve böylece, hece tablosunu zenginleştirip düzeltiyor. Tablo her düzeltmede gittikçe muayyen şeyler ihtiva etmeğe başlıyorsa da, halâ bir takım yazı işaretleri tablosundan başka bir mahiyeti yoktu: Çünkü Ventris'e halâ hiç bir sada kıymeti malûm değildi.

Kat'î neticeye götüren önemli adım bundan sonra geliyor. Şöyle ki: Bu tablocukta bazı kelimeler hiç şüphesiz yer isimleri idiler. Bunların içinde, sonu *-os* veya *-ossos* ile nihayetlenen çok eski kelimeler de vardı ve bundan dolayı bunlar, her halde, sonrdan Hellenlerin ve halâ da bizim okuduğumuzdan çok başka türlü konuşulmuş olamazlardı. Meselâ: *Knossos*, *Pylos*, *Ammissos* *Tulissos* gibi. İşte Ventris uzun çalışmaları sonunda böyle isimleri tespit etmeğe ve hecelerinin sadâ kıymetini tayin etmeğe muaffak oldu. Bu yer

isimlerinin çekilmeleri de kezâ başka heceler için sadâ kıymetleri verdi. bundan cesaretlenen Ventris bu sadâ kıymetleri ile bazı bilinmeyen kelimelere yöneldi. Bunu da, bundan Etrüskçenin çıkacağı ümidiyle yaptı. Fakat sonunda Hellenence çıktı. Sadâ kıymetlerinde çözülebilen ilk hece bilmececi şunu gösterdi: *ko-llri-ja-t(o)-no*. Bu, Hellenedeki *koriannon* veya *koliandron*'a tekabül ediyordu (Baharat). Ancak, bu kelime Helleneye başka dillerden geçme bir kelime olduğundan, eski Girit dilinde de olabilirdi. Bu suretle de Etrüskçe hipotezi aleyhine bir ispat olamazdı. Bunun arkasından Ventris biri "erkek çocuk" öteki "kız çocuk" manasına geldikleri bilinen, iki kelimenin izahına ve sadalandırılmasına geçti. Şu meydana çıktı: *ko-vo* ve *ko-ve*. Bu kelimeler klâsik Hellencede *Koros* ve *kore* idiler. Bundan sonra gelen kelimeler şunlar oldu: *a-ra-ru-ja-(h)a-ni-ja-phi*. Bunlar Helleneye fevkalade tetabuk ediyor ve şunu veriyordu: *ararui ai heniais* (= dizginlerle donatmak). Burada ek olan "phi" tamamıyla Homeros devri eki idi.

Fakat Ventris bütün bunları halâ tamamıyla tesadüfi addediyor ve, kendisinin sevgili Etrüskçe hipotezine olan inancını bir türlü bırakmak istemiyordu. Buna rağmen iş bundan sonra süratli bir şekilde yürümeğe başladı. Çünkü artık sadâ kıymeti ile yazılan her kelime, eski halli Hellenence bir kelime veriyordu. Meselâ: *po-me* = *poimen* (= çoban), *ka-ko* = *khal-kos* (maden), *pa-te* = *pater* (= baba), *i-po* = *hippos* (= at), *o-no* = *onos* (= eşek), *to-ra-ke* = *thorakes* (= zırh), *ti-ri-po* = *tripos* (= üç ayak), nihayet *ku-ru-so* = *khrysos* (= altun). Bir ara görüldü ki yazılarda okunan Tanrı adları dahi Hellenence idiler. Fakat Ventris 1952 senesi yazında bile, Chawick'in bir tabletçik üzerindeki yazılarda *a-ta-na po-ti-ni-ja* = *Athena potnia* (= Efendimiz Athena) yı okumuş olduğu yolundaki idiasına karşı "hakikat olamayacak kadar güzel" diyerek direndi. Ancak iş kendisini zorladığı için nihayet kabullenmek zorunda kaldı. Hattâ kendisi bile başka Hellen Tanrı adlarını okudu. Böylece şunlar çıktı: *po-se-de-o-ne* = *Poseidon*, *e-ma-a* = *Hermes*, *pa-ja-wo-(ne)* = *paian* (= *Apollo*). Bunlar hep hakiki Hellen Tanrı adları idiler. Hellenence mütehassıslarının hayretleri içinde, bir defasında da, *di-wo-nu-so-jo* = *Dionysos*'un bile çıktığı görüldü.

Linear-B tabletleri, muhteva bakımından, yukarda söylediğimiz gibi, hakiki tarihî vesikalar değildir. Çünkü bunlar idarî maksadlarla tutulmuş bir takım listelerdir. Tabletler her mahallî grupta bir tek devri kapsamakta, yâni, içinde buldukları binanın yanmadan önceki son senesine ve yandığı seneye ait malzeme ve işlemleri göstermektedir. Bundan anlaşılacaktır ki

bu vesikalar tarihçi için hemen ve kolayca faydalı olabilecek nesnelere de-ğildir; bu vesikalardan ancak endirekt olarak bazı tarihî malûmat çıkar- mak kabil olmaktadır. İlk nazarda elde edilebilen bilgi, halkın, hayvanla- rının, eşyanın, toprak ve sairenin durumu ve bunlara ait muamelâttir. Bun- lar sosyal ve ekonomik hayat şartları hakkında tarihçiye, çok güçlük- le, bir tablo çizdirebiliyor. Çünkü bunlardan idare sistemi için olduğu kadar siyasi, içtimai ve ekonomik bünye ve şartlar hakkında ancak zorla bazı malûmat çıkarılabiliyor. Fakat, çıkarılabilenler yalnız Girit ve Mykenai kültür ve tarihi için değil, muahhar Hellen tarihi için de önemli bilgiler ol- mak istidadındadır. Çok sayıda görülen şahıs adları da tabiiyle bu işte hususî önem kazanmaktadır. Fakat bütün bunlar için daha uzun zaman lâzım gelmektedir.

İşte bu cins haberler, Arkeolojik buluntular ve kalıntılardan çıkarılabilen bilgilerle dikkatle kombine edilmek suretiyle, bir az güç te olsa, M. Ö. ikinci Bin Ege tarihinin bir kısmının vuzuh kazanmasına ve hattâ M. Ö. birinci Bin Hellen tarihine bile ışık tutulmasına çalışılıyor. Bugün şunu söylemek kaabildir: Giritte dilin eski Giritçe'den Helleneye geçmesi Linear-B ile müm- kün olmuştur ve bu da, adada Hellen hakimiyetini gösterir. Anlaşıyor ki, bir Hellen grubu, M. Ö. 1450 den evvel, buraya yerleşmiş bulunuyordu.. Binaenaleyh hiç değilse M. Ö. On beşinci Yüzyılda Girit saraylarında ida- rede değişiklik olmuştur ve bu da Aka'ların eseridir. Binneticce Knossos sarayı- nın 1400 senelerine tarihlenen tahribi onlar (Akalar) tarafından değil, başka- ları tarafından yapılmış olacaktır. Bu, yerlilerin bir isyan hareketi de olabilir. Fakat bu keyfiyet henüz kesin olarak tespit edilememiştir. Mesele belki de, Girit ve Hellas kıt'a-karası stratigrafisinin yeniden ele alınması ile halledile- bilecektir. Gerçi M. Ö. 1400 senelerinde Giritteki Knossos'u tahrip eden bas- kın, sarayda askerî hazırlıkları iyma eden bazı metinlerden istihraç edilebi- yorsa da, bunun nereden ve kimin tarafından gelmekte olduğu anlaşılamiyor. Aynı şekilde, hattâ daha da bariz bir halde, Hellas için M. Ö. 1250 sıralarında- ki karışık durum, müdaafaa tedbirlerini iyma eden bir çok Pylos tablet- lerinde sezilmektedir. Fakat buradaki mutaarrızın kimler olduğunu anlamak zor değildir: Her halde Pylos'u tahrip edenler, daha önce Mykenai şatosunu tahrip edenlerdir: Yani Dor'lardır.

Gerek Giritte gerekse Hellas'ta bulunmuş olan Linear-B tabletlerinin tetkikinden şu kanaate varılmıştır ki, Giritte gelen ilk Hellenler burada idare- yi ele aldıktan sonra mevcut yazıyı da aldılar. Fakat derhal gördüler ki, asıl Girit diline dahi belki iyi gitmediği anlaşılan Lienar-A, Hellen diline

ve kafasına hiç gitmiyordu. Her halde mevcut Giritli kâtiplere emrederek kendi dillerine uyan bir yazı istediler. Böylece eskisinin bir az değiştirilmesiyle Linear-B meydana geldi. Bunda esas, tabiatıyla, Linear-A idi ve pek de sistematik değildi. Heceye dayanan bir yazı Hellen kafasına pek yaramazdı. Fakat, o anda her halde başka çare de yoktu. Böylece burada idarî işlerin zoru ve Hellenlerin arzusu ile Hellen dili için bir âlet icat edilmiş oldu. Fakat iş bu kadarla kalmadı: Bu yeni Linear-B yazısı Giritteki Akalar vasıtasıyla Hellas kıt'a karasına nakledildi ve oradaki Aka'ların saraylarında kullanıldı. Her iki taraftaki yazılar birbirine o kadar benzer ki, sanki Girit ile Hellas arasındaki münasebet ve temas sıkı sıkıya muhafaza olunmuş intibai uyanmaktadır.

Linear-B tabletlerinden direkt olarak öğrenilebilen en önemli husus şudur: Knossos ve Pylos'taki tabletler gösteriyor ki devletin başında "Vanaks" denilen bir hükümdar (kiral) vardı. Bunun yanında ise, hükümdarla olan münasebet ve vazifeleri pek te malûm olmayan "Lavagataş" adlı yüksek bir memur (vezir) bulunuyordu. Her halde diğer muasır yerlerde, meselâ Mykenai'daki kırالا da böyle Vanaks deniliyordu. Şu halde Homeros'tan bildiğimiz Mykenai kralı Agamemnon ve Pylos kralı Nestor birer "Vanaks" idiler.

Fakat Linear-B tabletlerinden Bronz devri Hellas'ı (yâni Mykenai medeniyet ve kültürü) hakkında endirekt olarak şayanı hayret teferruat öğrenmek kabil oluyor. Bunlardan birisi bu kültürün taşıyıcıları olan insanlardaki defter tutma mantalitesidir: Görünüşte her şey önce not halinde bir tarafa (yani bu küçük tabletlere) yazılıyor ve sonra da, muhakkak büyük defterlere (meselâ papyros) temize çekiliyordu. Bundan çıkan netice de ekonominin bir mânâda plânlı oluşudur. Plânın bir mevzuu -daha doğrusu- hiç değilse bir tek mevzuu saray anbarlarının (meselâ Knossos'ta) ziraat mahsulleri ile, rafların (meselâ Pylos'ta) binlerce vazo ile doldurulmuş olmasıdır. Bunların satışı her halde kralın hazinesini çoğaltıyordu. Bunun neticesi de şu oluyordu. İçlerinde hükümdarın varidatının çok fazla (meselâ vergiler ve haraçlarla) fakat masraflarının pek az (meselâ ordusu, muhafızları ve saray masrafları mahdud) olduğu devletlerde, hazine muazzam şekilde şişebilirdi. Bunun ardından ise bu hazinenin emniyetle muhafaza edilmesi endişesi gelecekti. Büyük surlar her halde bunun için inşa edilmiş olacaktı. Bu hazineler etraftan duyulunca tabiatıyla taarruz ve hücumlar eksik olmayacaktı.

Hiç şüphesiz böyle devletler içinde -hele devlete halkın gözü ile bakarsak- monarşinin otoritesi ve bürokrasinin sultanının halkın büyük bir kısmı

üzerinde muazzam olması lâzımdı. Burada halk çok iyi düşünülmüş bir sistem içinde yaşamış olacaktır ki, bunun mümeyyiz vasfı merkezî bir kontrol altında spezyalizasyondur. Bu ise emirleri, gelen gideni yazmak, göndermek ve saklamak için kullanılan bu "yazı" ile kaabil olmuştur. Böylece ziraatin, ticaretin çeşitli sahaları ve fonksiyonları gittikçe daha fazla birbirine bağlı bir hale gelmiş ve ileri hamlelerin atılması kaabil olmuştur.

Fakat böyle devlet ve cemiyetler tabiatıyla çok çabuk kırılıp çökebilir. Gerçekten, bunlarda saray veya şato tahrip edilince her şey yıkılır gider. İşte her iki taraftaki tahriplerde bu olmuştur. Filhakika, en son inşa edilmiş görünen Pylos sarayı Hellas'ta en önce giden (M. Ö. 1200) oldu. Ötekiler de arkadan -yani bundan sonraki on senelerde- yıkılıp gittiler. Sonuncusu da M. Ö. 1150'de gitti. Gelen Dor müstevliler, yâni buraları tahrip edenler, kırılmağa müheyya bu saray bürokrasilerine son vermekte, medenice hareket edemiyecek kadar barbar idiler. Bilhassa ticaretin batması bütün cemiyeti çöktürdü. Bunlardaki kırılma kaabiliyeti, Attika'daki Atina Akropolisinin bile - buralara Dor'ların girmemiş olmasına rağmen - niçin battığını anlatabilir: Ekonomi muayyen idhal ve ihraç malları ile olabilirdi. Bunlar sona erdi. Müstevliler de Attika sahillerini yağma ettiler. Onlar gerçi Akropolisi alamadılar ama Atina bu olmadan da, çöküp gitti. Çünkü artık ticareti sönmüştü.

Linear-B yazılarından tahripler ile ilgili iki husus bilhassa dikkat nazarları celbetmekten hâli kalmıyor: Bunlardan biri tahriplerden (kıt'a karasında Dor göçlerinden) sonra okur - yazarlığın kaybolmasıdır.

Umumiyetle okur-yazarlığın olmaması veya varken kesilmesi için başlıca iki sebep gösterilir. Bunlardan biri yaşlılarda gençlere okuma - yazma öğretmek arzu ve hevesinin kaybolması, ötekisi de gençlerin okuma yazma öğrenmek arzu ve heveslerinin olmayışıdır. Hellas'ta Dor göçlerinden sonraki durumda biz, bu arzu ve heves-daha doğrusu - bu işe olan ilgi noksanını, çok iyi bir şekilde anlayabiliyoruz. Bu ilgi noksanlığı, hiç şüphesiz, okur-yazar canlıları yaşatan bir sistemin tamamiyle çöküp gitmesinden doğmuştur. Sistem birden bire çökünce halkın okur yazarlığının kaynağı kurudu. Çünkü artık saray bürokrasisi için, sanat'kâr için, memur için, hattâ yüksek işler için yetiştirilmiş çan köleler için dahi, bir kariyer imkânı kalmamıştı. Bu tahriplerden sonra kim bilir bunların çoğu hayatlarını artık tarlalarda çalışmakla kazanmak zorunda kaldılar. Böylece alâka söndü ve okur-yazarlık da beraber söndü gitti. Zaten bundan sonra tekrar uzun müddet iptidai ekonomiye dönülmüştür.

Linear-B yazılarının tahripler dolayısıyla öğrettiği ikinci husus ise, hükümet değişmelerinin cezrlılığı olmaktadır. Söylemeğe lüzum yokrut ki klâsik devirden bildiğimiz Hellenlerin hasletlerinden biri de konservatif oluşlarıdır. Onlarda büyük değişmeler hep bir parça da eskinin muhafaza edilmesiyle meydana gelmiştir. Tarihte bir çok devletlerde meselâ kiral veya kirallığın hemen bir günde her şeyile kaldırılıp atıldığı görülmüştür. Fakat Hellas'ta böyle şeyler hep, içinde bir parça eskiyi de muhafaza eden reformlarla olmuştur. Kirallık bile burada yavaş yavaş kaldırılmıştır ve hattâ tâ geç zamanlara kadar halâ "Basileus" (kiral) adıyla yüksek bir memur muhafaza edilmiştir. Fakat, M. Ö. On ikinci asırdaki Dorlar tahribatı, burada Aka devletlerinin başı olan vanaks'ı her şeyi ile ve tamamıyla kaldırıp atmıştır. Halbuki Vanaks, o devir bürokrasisinin bir kısmı, daha doğrusu, en yüksek tarafı idi. Vanaks bu bürokrasi ile o kadar perçinlenmiş idi ki, bürokrasi yıkılınca, kendi ile beraber unvanı da gitmiştir: Yani bu unvan lâfzan (nominel) dahi yaşamamıştır. Epos bile bunun hakkında bütün şuurulu tradisyonu kaybetmiş görünmektedir.

Esasen, Dor göçlerinin en büyük neticesi, yalnız mülkiyetin tahribi keyfiyeti değildir; Bu çok daha derin manevî tesirler yapmış bir hadisedir. Dor istilâsından sonra, denebilir ki, bronz devrinin (Mykenai medeniyeti ve kütürü) bütün devletleri, hemen tamamıyla başsız kalmışlardır. En yukarıdaki baş gidince, bütün organizasyon ve onun mantalitesi (yani bürokrasi) çöktü gitti. Şimdi her devlette çok olan bir takım mahallî memuriyetler kaldı ki, bunların unvanı sonraki "Basileus"ta (kiral) şayanı dikkat bir şekilde muhafaza edilmiştir. Şimdi bu unvan Vanaks unvanı yerine geçti: Çünkü devlet küçük mahallî ünitelere ayrılmıştı. Malûdur ki, Attika sonradan tekrardan kendini birleştirmek zorunda kalmıştır.

Hellas'ta Dor istilâları ve bunların açtığı (karanlık) devrin ilk üç asrı, Hellas'ın (binnetice Eski Garbın) tarihinde çok korkunç müsibetler zamamdır. Fakat, bu müsibetleri bir noktada iyiye yormak gerekiyor: Şayet bu Dor istilâları olmayıp ta, Mykenai medeniyet ve kültürünün Linear-B okur-yazarlığı Hellasta yaşamaya devam etseydi ne olacaktı? Hiç şüphe yok ki, bu, Hellen kafa ve düşüncesi için bir kâbus olacaktı. Zaten zamanında bir müddet için böyle olmuştur; Saray bürokrasileri bunu göstermektedir. Bu saray bürokrasileri Mykenai'ı, Tiryns'i, Pylos'u yarattılar. Fakat işte o kadar. Bununla işleri bitmişti: İstikballeri yoktu. Hattâ o kadar ki, içlerinde fırsatların mevcut olduğu şehirlerde (meselâ Atina) bile hiç kimse, bu saray bürokrasilerini tekrar ihyaya kalkmadı. Çünkü, başlarına bir

kâbus çökecekti: Fleksibel bir alfabeye ihtiyaç duyulan yerde hece yazısı düşüncüyü ve işleri çok uzatabilirdi.

İşte bundan dolayı tarihçi bugün, bu Linear-B yazıları bahsinde Dor istilâlarının tek müsbet tarafını görmeye çalışıyor: Dorlar gerçi bir çok iyi ve güzel şeyleri mahvettiler; hattâ bunların çoğunu hiç te zaruret olmadan yokettiler. Fakat, genel olarak bakılırsa, bu, Hellas (Eski Garp dolaşısıyla de Avrupa) için iyi oldu. Çünkü, her şeyi silip süpürürken, Hellen kafasına uymayan bu hece yazısını (Linear-B) da temizledi gitti: Hesiodos demir devrinde (Dorlardan sonra) gerçi ağlanacak çok şeyler buluyor ama, o devri yaratanların bu istilâları olmasaydı, Hesiodos'un kendisi de olmayacaktı, ve daha fenası, belki de, şifahî tradisyonun yarattığı en yüksek şaheser de (Homeros) çıkamayacaktı.

BİBLİYOGRAFYA

Linear-B yazısının çözülmesi ve bununla ilgili arkeolojik ve tarihî meseleler hakkında seçilmiş kısa Bibliyografya

- M. Ventris-J.Chadwick, *Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives* (Journal of Hellenic Studies, LXXIII, 1953, S. 84-103).
- M. Ventris-J.Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge, 1956
- J. Chadwick, *The Deciphrement of Linear-B*, Cambridge, 1958. (Bu kitapta mevzua güzel bir giriş yapılmıştır).
- M. Ventris - J. Chadwick, *Documents on Mycenaean Greek. 300 Hundert Selected Tablets from Knossos, Pylos and Mycenae, with Commentar and Vocabulary*, Cambridge, 1959.
- J. Chadwick, *Linear-B, Die Entzifferung der mykenischen Schrift*, Göttingen, 1959. (Yukarda adı geçen İngilizce kitabın Almanca tercümesi).
- Sterling Dow, *The Greeks in the Bronze Age*, (XI. Congrès International des Sciences Historiques, Rapports II. Antiquité, S. 1-34), Upsala 1960. (Burada Girit ve Hellas'ı ilgilendiren Linear-B meselelerine temas edilmektedir).
- Arne Furumark, *The Aegean Textes as Historical Documents*, (XI. Congrès International des Sciences Historiques, Résumès des Communications, S. 51-52) Upsala, 1960.
- T. B. L. Webster, *Von Mykene bis Homer, Angang griechischer Literatur und Kunst im Lichte der Linear-B*, 1960.
- L. R. Palmer, *Mycenaeans and Minoans. Aegean Prehistory in the Light of Linear-B tablets*, London, 1961.
- F. Matz, *Die Katastrophe der mykenischen Kultur im Lichte der neuesten Forschungen*, (Atti del VII. Congresso Internazionale di Archeologia Classica, I. Cilt), Roma, 1961.
- F. Matz, *Minoan Civilisation: Maturity end Zenith*, (Cambridge Ancient History, II. Cilt, Henüz fasiküller halinde çıkarılan en yeni tab'ı) Cambridge, 1962.

- V. R. D. A. Desborough - N. G. L. Hammond, *The End of Mycenaean Civilization and the Dark Ages*, (Cambridge Ancient History, II. Cilt, Henüz fasiküller halinde çıkarılan en yeni Tab'ı) Cambridge, 1962.
- F. Matz, *Crete and Early Greece*, London, 1963.
- Arif. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Düzeltilmiş ikinci Baskı, (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Seri. XIII. No. 8), S. 44-45, 71, v. d. Ankara, 1963. (Burada Linear-A ve Linear-B yazıları için Bibliyografya da vardır.)